

FRIED ISTVÁN

Tandori Dezső szabadsága

„nélküle bár, már nélkületlen”

Ha ki maga választja meg kalitkáit, szabadnak mondhatja-e magát? Ha ki lemond a távozásról, hogy ismétlődő napi foglalatosságainak élhessen, nem szépíti-e meg azt, amit önként vállalt rabságnak ítél meg egy kívülálló? Aki szemlélőket és észszerűen-gyakorlatiasan gondolkodókat megdöbbsent elhatározásával, nem helyezi-e kívülre magát a szabadságot-fogságot a szokványos módon egymás kizárásaként értelmező előfeltevések tartományán?

A magyar irodalomban egyszer már megtörtént, hogy valaki a vele szemben támasztott önéletrajzi igényt nem megkerülte, nem elutasította, hanem önnevel(őd)ése regényévé módosította: Kazinczy Ferenc, a több változatban megírt *Pályám emlékezetével*. A pálya lehet költői pálya, de lehet a kinn, az „élet”-ben megkonstruált pálya is, amely a kívülállók érdeklődése nyomán formálódott, hogy aztán az igénylőknek, az érdeklődőknek úgy feleljen az, akit a végigjárásra köteleztek, aki kötelezettséget érzett egy másik végigjárásra, hogy korszak és személyiség kölcsönösen egymást formálásává szerkesztette azt, amiről elkönnyvelték: önéletrajz.

Tandori Dezső első két kötetének rossztapasztalata a címváltoztatásé. Egy külső „erő”, a szerkesztő(ség) úgy gondolta, hogy jobban ért a költőnél a címadáshoz, érzékeltette, hogy hatalmában áll a beleszólás, az átírás, megszabja azt, amiről azt hiszi, meg kell szabnia. A költő választát a következő kötetek tartalmazták. E válasz az életművé alakuló alkotások meglehetősen tudatosá tett átláthatatlansága, a felületes szemlélő számára követhetlensége. A nyelv, a forma, a műfaj, a személyiség-rejtés felszabadítása, a kivonulás az irodalmi élet megkövetelte szokásrendből, még hozzá oly módon, hogy az ellenpolitika által a szavakká, a mondatokká dimenzionált ellenzékiség éppen úgy nem érintette az alkotást, a cselekvéssé (de)formált magatartás-„alakzatok” csupán érintőlegesen játszva szerepet, mint bárminő etiketthez alkalmazkodás még oly látszólagos konformizmusa.

A műfaj neve: Tandori Dezső lett, a nyelvet a „tandorizmusok” tagolták hagyományos és nem hagyományos, fölismerhető és kevésbé vagy alig felismerhető versformává; a választott életformából nőtt ki az irodalmi megszólalás, és az irodalmi megszólalás hatotta át az életet. Nem egymást ellentételezve, hanem egymás palimpszesztusaiként, mindkettő engedi áttetszeni a másikat a hol vékonyabban, hol vastagabban újraírt szövegen. Mert a lakás négy fala között lejátszódó, csak látszó-

lagosan változatlanul ismétlődő cselekmény verses formára kelt, mely verses forma viszont rászövődött az életre: közös szöttelessé, textúrává minősítve át a cselekvést.

Hol rosszalló, hol sajnálkozó pillantások kísérték Tandori Dezső el/bezárkózásait, kiszámítható útjait a füvekért, a piacon az élelemért, ugyanazok a pillantások kísérték kalandozásait az általa látogatott pályákon, melyek könyvformában emlékeztették, pályái emlékeztetvé; csodálkozó és nem egyszer értetlen kommentárok tanácsstalansága hangzott föl (irodalmi) hőseinek regényfigurákká emelésekor, az érett Főmedve tanácsainak aforisztikus-szójátékos tolmácsolásakor. Kimondott és kimondatlan hitetlenkedések ámultak el a mennyiségen, amely néhány évtizeden át megtöltötte a lapokat, a folyóiratokat, árasztotta el a könyvkiadókat, a műfajok változatossága, a kötetek különössége, amelynek révén szóhoz jutott a magas és a nem magas irodalmi, detektívregény és képleírás, szonett és félhosszú vers, esszé és irodalomtörténetbe hajló elmélkedés, helyenként a lirizálóba átcsapó metadráma- és önéletrajz, legalábbis annak olvasható prózai monológ, amelybe dramaturgiaiailag beleilleszthető volt a szótévesztés poétikája. Eljátszadózás a gondolattal, mi történik, ha az írógép is részt kér a munkából, s a maga módján jelzi jelenlétét. Majd a vegyes kötetek: szövegek és rajzok, versek, minden cafrangtól megfosztott aforizmusok, szabadon engedve a nyelvet, nemcsak feltételezve, hanem megvalósítva annak társszerzőségét. S nem utolsósorban a fordítások, amelyek olykor regénnyé álltak össze, olykor csupán hírt hoztak egy prózai vagy lírikus nyelvfantázia önállóságáról.

Négy fal között (már Kosztolányi is tudta: nagyon jó kötet cím, Tandori Dezső – Kosztolárnyként – meg azt tudta: ez a cím visszafordítható a szövegesült életre) a maga választotta, másoknak bizonyára fogságot jelentő, neki a választás szabadságát reprezentáló, létezésben meghúzta a demarkációs vonalat: kinn a kényszerűség, a szokás/körülmények hatalma, benn a napi köteleességek, elkötelezettségek szabadsága, kinn a nyüzsgés, az ilyen-olyan „izmusok” meghatározottsága, benn a különféle madáréletek mindig meglepetéseket tartogató érdekltsége, kinn az egymásra toluló, kéretlen küszködések bénító hatalma, bentről látható a csoda: *itt éjszaka koalák járnak*. Kinn a társadalom, az állam, a régiók, a földrészek álnok szövetkezésekre és megbízható gyűlölködésekre épített politikája, benn a tapintat, az elővigyázatosság, a kölcsönös figyelemé, amely a napot ugyan nem feltétlenül, gondtalanul derűs percekre, órákra, napszakokra tagolja, de lehetővé teszi, hogy a nap egésze értelmes tartalommal telítődjék; és akár szépségét is az kölcsönözze: jogában áll megtervezni, mikor mi és hogyan történjék. E létezés jellegénél fogva megköveteli, hogy a másodpercekkel is el kell számolni, annak, azokról, aki(k) örök jelenbe örök repülő(k). Nem is lehet, szabad másképpen hírt adni róla, mint a másodpercekre lebontott történésekről, amelyeknek nincsenek elhagyható mozzanatai; mindig és minden megörökítésre, de legalábbis följegyzésre érdemes. Ebben a viszonylatban téveszt az, aki a „sok”-ról mond valami elmarasztalót. S miként a *Nincs beszédülés* rajzairól töprenkedve az volna kifejthető, hogy a „sok” a lényeg.

Egy-egy rajz, portré önmagában a figurára ráismerhetőség zsákutcájába vihet, „sok”-szerűségében az ismétlődés költészettanára emlékeztethet. Ez a „sok” az, ami az egyszerűre, a konkrétára ítéletéből kimozdíthat, és az ismétlésekből kitetsző árnyalatnyi, töredékpillanatnyi eltérésre döbbsenhet rá. A Tandori-élet éppen ebben a „sok”-ban, az újra meg újra leírt, lerajzolt, összeszerkesztett „mennység”-ben árukkodik arról a különös szabadságról, amely nélkül az élet és a mű, az életmű nem épülhetett volna meg. A sok a bőség soka, a tudatosan választott, az elhatároló sok. Mely az önéletrajz soka, a választott életforma/pályaemlékezet soka. Mely felszabadít, feltár, elkülönöz és elrejt:

*kijössz a télből, hajtások, galopp-
lovak, madarak társaságában: kopog
frissen az ámuló szem, bármily kopott
a látás, de érzi, a fény, a metsző
és meghatározó,
viszi a pályán, rész-teljesbe Kezdő,
vele a teljes-részbe Távozó.*

Drága Dezső!

Nem búcsúzom...

Arany János szavaival: „A Lélek él! Találkozunk!”

(Fried István írását Tandori Dezső 2019. március 5-én, a Fiumei Úti Sírkertben tartott búcsúztatásán olvasta fel.)